

**A FÉMKÉK BÁRSONYFUTÓ
(*OPHONUS GAMMELI* SCHAUBERGER, 1932)
HAZAI ELTERJEDÉSE ÉS ÉLŐHELYEI
(COLEOPTERA: CARABIDAE)**

KUTASI CSABA¹ & SZÉL GYŐZŐ²

¹Bakonyi Természettudományi Múzeum, Zirc

²Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest

Abstract: Distribution and habitats of *Ophonus gammeli* SCHAUBERGER, 1932 in Hungary (Coleoptera: Carabidae) – A complete list of localities and other collecting data of *Ophonus gammeli* of Hungarian occurrence are given. The present account is based on material from the collections of the Hungarian Natural History Museum (Budapest), the Bakony Natural History Museum (Zirc), the Janus Pannonius Museum (Pécs), the Mátra Museum (Gyöngyös) and the private collection of Imre Retezár and Béla Tallósi. Literature data were also taken into consideration. In Hungary, this species was found mainly in dry oak forests, but also in abandoned apple orchards, gallery forests and other mesophilous bushy habitats along streams at elevations between 200 and 500 m mainly in Transdanubia. It was found between April and September, but the period with most frequent captures is June.

Kulcsszavak: *Ophonus gammeli*, futóbogarak, magyarországi lelőhelyadatok, élőhelyek

Bevezetés

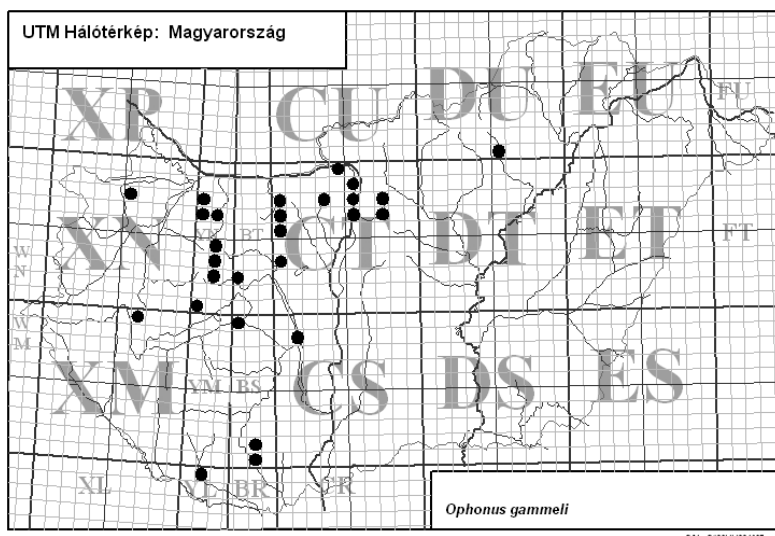
A fémkék bársonyfutó (*Ophonus gammeli*) (kép a belső borítón) a külföldi irodalom szerint nagyon ritka, lokális előfordulású, sporadikus elterjedésű faj. HÜRKA (1996), illetve WRASE (2004) szerint száraz, illetve mérsékelt száraz síkvidéki élőhelyeken, lomberdők szegélyén és tisztásain fordul elő. Első magyarországi előfordulását SCHAUBERGER (1932) már a faj leírásakor közli Máriabesnyőről (Pest megye), azóta a hazai faunisztikai közleményekben újabb előfordulási adatok váltak ismertté. SZÉL 1996-ban összegezte az *O. gammeli* addig ismert hazai adatait. Jelen közleményünkben összefoglaljuk az eddig publikált elterjedési és élőhelyadatokat, valamint ismertetjük saját gyűjtési tapasztalatainkat. Kiegészítésként közöljük a Magyar Természettudományi Múzeum (Budapest) (MTM), a Bakonyi Természettudományi Múzeum (Zirc) (BTM), a Janus Pannonius Múzeum (Pécs) (JPM) és a Mátra Múzeum (Gyöngyös) (MM) gyűjteményeinek adatait. A régi és új adatok összefoglalásával e viszonylag ritka faj hazai elterjedési- és élőhelyviszonyait szeretnénk tisztázni.

A fémkék bársonyfutó elterjedése

A fémkék bársonyfutót Schauberger írta le 1932-ben a szerbiai Zlatiborból. A holotípus jelenleg Ausztriában a Linzi Biológia Centrumban található (SCHWARZ-WAUBKE et al. 2003). SCHAUBERGER (1932) a típuspéldány lelőhelyén kívül további előfordulásokat közöl Ausztriából Bécsből, Magyarországról pedig Máriabesnyőről. SIAKY (1987) Romániából Mezőzáhról (Zau de Câmpie) és az egykori Csehszlovákiából közölt adatokat: Moravia, Kovakov és az Esztergommal határos Párkány (Štúrovo) területéről. JÄCH et al. (2001) Burgenlandból közölték.

A fémkék bársonyfutó (*Ophonus gammeli*) közép-kelet európai faj, amely Ausztriában, Bosznia-Hercegovinában, Bulgáriában, a Cseh Köztársaságban, Görögországban, az egykori Jugoszláviában, Magyarországon, Moldáviában, Olaszországban, Oroszország dél-európai részén, Szlovákiában, Ukrajnában valamint Törökországban fordul elő (LÖBL – SMETANA 2003). Az egykori Jugoszlávia mai felosztása szerinti adatait DROVENIK és PEKS (1999) faunakatalógusában találjuk meg, ahol Bosznia-Hercegovina mellett Szerbia és Montenegró is szerepel. Ezek mellé horvátországi előfordulását is felvehetjük a MTM adata (Croatia: Gospić) alapján. A romániai előfordulást az MTM gyűjteményében levő Báziasról (Bazias), illetve Herkulesfürdőről (Băile Herculane) származó példányok is megerősítik.

A magyarországi lelőhelyek közül CSIKI (1946) Máriabesnyőn kívül Budapestet és Siófokot említi. HORVATOVICH (1978) a Gebhardt Antal által gyűjtött mecseki példányokról tesz említést. SZÉL (1996) újabb adatait teszi közzé a Budai-hegyekből (János-hegy), a Pilisből, a Vértesből, Isaszegről és Egerből. KUTASI (2000) a Pannonhalmi-dombvidékről (Pannonhalma, Ravazd, Bakonytérd) valamint a Bakonyból (Vilonya) publikálta előfordulását. Később közölték a Fertő–Hanság Nemzeti Parkból (Osló) (SZÉL – BÉRCES 2002) és Leányfaluról (HEGYESSY – SZÉL 2002) is. A Bakonyból (Hárskút: Ráktanya) 70 éves, régen felhagyott almaültetvény talajcsapdázása során is előkerült (KUTASI et al. 2004). RETEZÁR és SZÉKELY (2005) a Balaton-felvidékről, Vöröstóról ismertetik.

1. ábra: Az *Ophonus gammeli* előfordulása Magyarországon

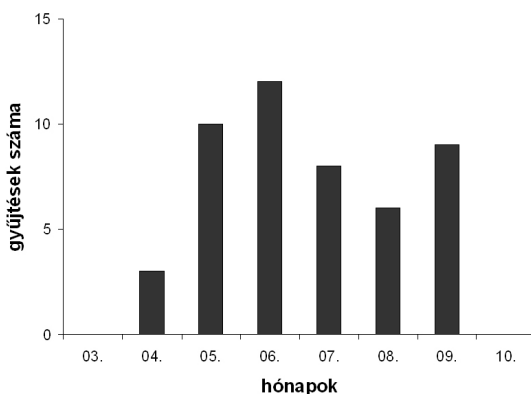
A fémkék bársonyfutó fent említett publikált adatain kívül, zömmel saját gyűjtéseink alapján további előfordulásai váltak ismertté a Dunántúli Középhegységből. A Bakonyból Porváról – a hárskútihoz hasonlóan –, régen felhagyott almaültetvényből, a Zirci Arborétumból és Litérről kerültek elő példányai talajcsapdázással. A Vértesben a Gánthoz tartozó Kőhányáson, Száron és Várgesztesen is fogták. A MTM gyűjteményében két régi gyűjtésből származó székesfehérvári, illetve simontornyai példányra bukkantunk. A fémkék bársonyfutót 1987-ben Zebegényben is megfogták. A pécsi Janus Pannonius Múzeum gyűjteményében a Mecsekből Vágotpusztán és a Tübesen gyűjtött példányokat találtunk, továbbá a fajnak még egy dél-dunántúli adata is ismertté vált Kétújfaluról.

A faj magyarországi elterjedését a BioTér program segítségével (DÉVAI et al. 2000) UTM térképen ábrázoltuk (1. ábra).

Élőhelyi és egyéb gyűjtési adatok

Ez a ritka futóbogárfaj a síkvidékek árnyékos-félárnyékos, száraz-mérsékelt száraz élőhelyein szórványosan fordul elő (WRASE 2004), megtalálható még lombhullató erdők szegélyén, tisztásain, valamint bokros élőhelyeken (HÜRKA 1996). Moldávia középső és keleti részén május és augusztus között száraz tölgyesekben észlelték (NECULISEANU – MATALIN 2000). Bulgáriában július és október között fogták, 200 és 1000 méter tengerszintfeletti magasságok között (GUÉORGUIEV B. – GUÉORGUIEV V. 1995).

A fémkék bársonyfutó a már idézett külföldi szakirodalom szerint síkvidéki előfordulási. Hazánkban a Pannnonhalmi-dombvidéken és a Balaton-felvidéken 200 méter körüli magasságban fogták, amíg a Mecsekben és a Dunántúli Középhegységben 300 és 500 méter között. Többnyire erdőlakó, de a Pannnonhalmi-dombságban szántó széléről, a Vértesben pedig lejtősztyeppből került elő. Pontos gyűjtési adatai alapján főként száraz tölgyesekben, ezen belül cseres-tölgyesben és mészkedvelő tölgyesben él, vagy ez utóbbi helyére telepített fenyvesben. Előfordul ezen kívül felhagyott almaültetvényekben, ligetes-cserjés élőhelyeken valamint fáslegelőkön is. További élőhelyei még a patak menti bodzás, cserjés, illetve tölgy-kőris-szil ligeterdő. A gyűjtések zömét talajcsapdával végezték, de egyeléssel, kövek forgatásával is előkerült. A gyűjtési adataiból látható, hogy április elejétől októberig fogták, de a legtöbbször júniusban került elő (2. ábra).

2. ábra: Az *Ophonus gammeli* gyűjtési időpontjai a gyűjteményi adatok alapján

Amíg a lelőhelyek zömében mindössze néhány példánya került elő, a Gerecsében augusztus 18. és szeptember 22. között 10 ecetes talajcsapdával 31 példányt gyűjtöttünk. Tatabányán a Csúcsos-hegyen 366 méter magasan elterülő mészkedvelő tölgyesbe telepítettük a csapdákat. A poharak lehelyezésekor és felszedésekor egyelssel is sikerült gyűjteni néhány példányt kövek forgatásakor. Kőhányáspusztai lelőhelyéhez hasonlóan ezen az élőhelyen is a magyar gyalogormányossal (*Otiorhynchus hungaricus*) együtt fordult elő.

A fémkék bársonyfutót terepen nem lehet elkülöníteni a nála sokkal gyakoribb sötét bársonyfutótól (*Ophonus nitidulus* STEPHENS, 1828). Tapasztalataink szerint rokon fajával együtt fordult elő a Bakonyban és a Vértesben, míg a Pannonhalmi-dombvidéken és a Gerecsében a sötét bársonyfutó nem volt jelen.

A magyarországi lelőhely adatok felsorolása

Az alábbiakban a hazai lelőhelyek listáját adjuk meg tájegységek szerint. A tájegységek után közvetlenül azok a hivatkozások szerepelnek, melyek tartalmazzak ide vonatkozó adatokat, a lelőhely-közlésekkel együtt. A településnév után a közvetlen lelőhely, illetve az élőhely neve, a gyűjtés módja és ideje következik. A gyűjtött példányok számát zárójelben adtuk meg. Az adatsort a gyűjtő neve, illetve a gyűjtemény nevének rövidítése zárja, ahol a példány fellelhető. Ez utóbbi zárójelben áll. A gyűjtemények felsorolásánál az alábbi rövidítéseket alkalmaztuk:

BTM: Bakonyi Természettudományi Múzeum, Zirc
JPM: Janus Pannonius Múzeum, Pécs
MM: Mátra Múzeum, Gyöngyös
MTM: Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest
RIm: Retezár Imre magángyűjteménye
TBm: Tallósi Béla magángyűjteménye

DÉL-DUNÁNTÚL

HORVATOVICH (1978), TALLÓSI et. al (2006): Montes-Mecsek (4) leg.: Gebhardt A.

Kétújfalu: 1989. IV. 08. leg.: Sár J. (1) (JPM)

Bános, Vágotpuszta: 1953. V. 22. (1) leg.: Gebhardt A. (JPM)

Pécs, Tübes, Querco-Carpinetum, talajcsapda: 1971. V. 10 - VI. 10. (1) leg.: Horvatovich S. (JPM)

MEZŐFÖLD

Simontornya: 1913. VII. 15. (1) leg.: Pillich F. (MTM)

Székesfehérvár: 1925. (1) (MTM)

BALATON DÉLI PARTJA

CSIKI (1946): Siófok

SZÉL (1996): Siófok

Siófok, coll: Csiki E. (1) leg.: Lichneckert (1) (MTM)

HANSÁG

SZÉL – BÉRCES (2002): Osló

Osló, Tölösi-erdő, *Fraxino-angustifoliae*, egyelés: 1992. V. 14. (1) leg.: Scherczer Gabriella (MTM)

PANNONHALMI-DOMBSÁG

KUTASI (2000): Pannonhalma: Jánosmajori út, Ürge-völgy (szántószél, talajcsapda),

Ravazd: Macskalik-tető (cseres-tölgyes, talajcsapda), Rekettyés (cseres-tölgyes, talajcsapda), Bakonypéterd: Lábatlan-szék (cseres-tölgyes, talajcsapda)

Bakonypéterd, Lábatlan-szék, cseres-tölgyes, talajcsapda: 1995. IX – X. (1) leg.: Kutasi Cs. (BTM)

Pannonhalma, Ürge-völgy, szántószél, talajcsapda: 1997. V. 4 – VII. 1. (2), VII.1–31. (1), VIII. 31 – IX. 1. (1), Jánosmajori-út, egyelés: 1997. V. 17. (1) leg.: Kutasi Cs. (BTM)

Ravazd, Macskalik-tető, cseres-tölgyes, talajcsapda: 1997. V. 16 – VI. 04. (1) leg.: Kutasi Cs. (BTM)

BAKONY

KUTASI (2000): Vilonya, Külső-hegy, fenyves 1998.

KUTASI et al. (2004): Hárskút, felhagyott almaültetvény, talajcsapda 2002, 2003.

RETEZÁR – SZÉKELY (2005): Vöröstó, Hosszú erdő, fás legelő, ecetes talajcsapda: 2005. VIII. 20 – 27, VIII. 27 – IX. 17.

Hárskút, Ráktanya, felhagyott almás, ecetes talajcsapda: 2002. IX. 7. (3), IX. 20. (1), glikolos talajcsapda: 2003. VI. 22. (2), 2005. VII. 1. (2), IX. 1. (4), IX. 30. (2) leg.: Kutasi Cs. (BTM)

Litér, Bendola-patak, bodzás, talajcsapda: 1996. VI. 6. (1) leg.: Kutasi Cs. (BTM)

Porva, Szépalmapuszta, felhagyott almás, talajcsapda: 2005. VI. 29. (1) leg.: Kutasi Cs. (BTM)

Rezi, Rezi-erdő, talajcsapda: 1995. VI. 30. (2), VIII. 13. (5) leg.: Szásziné Horváth H. (BTM)

Vilonya, Külső-hegy, fenyves, talajcsapda: 1998. VII.8 – VII. 22. (1), 2001. IV. 26. (1) leg.: Kutasi Cs. (BTM)

Vöröstó, Hosszú erdő, fás legelő, ecetes talajcsapda: 2005. VIII. 20 – 27, (1)

(Retezár Imre magángyűjteménye) VIII. 27 – IX. 17. (2) leg.: Retezár Imre (RIm, BTM)

Zirc, Arborétum, talajcsapda: 2004. VIII. 4 – IX. 2. (1) leg.: Kutasi Cs. (BTM)

VÉRTES

SZÉL (1996): Vértes

Gánt, Kőhányás, tölgyes, talajcsapda: 1998. VII. 26 – 31. (4), Kőhányás, Kis-Bükk, 1998. VII. 18. (3) leg.: Kutasi Cs. (BTM)

Szár, Nádaskúti-völgy: 1997. V. 15. (2), 1998. V. 30. (3), Nagy-Szállás-hegy, lejtősztyepp, talajcsapda: 1997. V. 17. (2), V. 17 – VI. 14. (1), Nagy-Farkas-torok: 1998. VI. 20. (2) leg.: Kutasi Cs. (BTM)

Várgesztes, talajcsapda hús csalétekkel: 1966. VI. 11. (1) leg.: Retezár I. (Retezár Imre magángyűjteménye), Várhegy, ecetes talajcsapda: 2000. VIII. 1 – 6. (4) leg.: Tallósi B. (TBm)

GERECSE

Tatabánya, Csúcsos-hegy, 366 m, mészkedvelő tölgyes, forgatás: 2007. VIII. 18. (3) ecetes talajcsapda: 2007. VIII. 18 – IX. 22. (31), forgatás: 2007. IX. 22. (1). leg.: Kutasi Cs. (BTM)

PILIS

SZÉL (1996): Pilis

HEGYESSY – SZÉL (2002): Leányfalu

Pilis, (Pilisszántó) Hosszúhegy: 1969. VI. 27., egyelés (1) leg.: Horvatovich S. (MTM)

Leányfalu: 1969. 06. 15. (1) leg.: Podlussány A. (MM)

BUDAPEST ÉS KÖRNYÉKE

CSIKI (1946): Budapest

SZÉL (1996): Budai-hegyek (János-hegy)

Budapest: 1909. 09. 21. (1) ex. coll: Gurányi I., 1913. V. 30. (1) leg.: Csiki E., 1933. VII. (1) leg.: Kaszab Z., János-hegy: 1934. VII. 26. (1), 1935. VI. 27. (1) leg.: Kaszab Z.,

Budai-hegyek, Hármashatárhegy: 1970. VI. 07. (1) leg.: Kismarjai E. (MTM),

Vadaskert: 1966. V. 15. (1) leg.: Retezár I. (Retezár Imre magángyűjteménye)

GÖDÖLLŐI-DOMBSÁG

CSIKI (1946): Máriabesnyő

SZÉL (1996): Isaszeg

Isaszeg: 1906. V. (1) leg.: Diener H. (MTM)

BÖRZSÖNY

Zebegény: 1987. V. 31. (1) leg.: Szalóki D. (MTM)

BÜKK

SZÉL (1996): Eger

Eger: 1955. IV. 27. (1) leg.: Reskovits M. (MTM)

Összefoglalás

Habár a fémkék bársonyfutó hazánkban nem annyira ritka, mint ahogy HÜRKA (1996) és WRASE (2004) írják, de nálunk is a lokális előfordulású, kis populációban előforduló futóbogarak közé tartozik. Az áprilistól októberig gyűjthető faj Magyarországon az eddigi tapasztalataink alapján leginkább júniusban gyűjthető. Hazánkban elsősorban a Dunántúlon, a Dunántúli-Középhegységben és az azt övező dombvidéken fordul elő. Gyűjtései alapján az *Ophonus gammeli* hazánkban szárazságkedvelő, főként domb- és hegyvidéki, erdei faj, amely elsősorban száraz tölgyesekben él.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetünket fejezzük ki Retezár Imrének és Tallósi Bélának, hogy gyűjteményi adataikat rendelkezésünkre bocsátották, valamint Kisbenedek Tibornak és Horvatovich Sándornak, a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményi anyagainak eljuttatásáért. Köszönetet mondunk továbbá Köbödöcz Viktornak hasznos tanácsaiért.

Irodalom

- CSIKI E. (1946): Die Käferfauna des Karpaten-Beckens I. – In: TASNÁDI-KUBACSKA, A. (ed.): Naturwissenschaftliche Monographien, IV. – Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 796. pp.
- DÉVAI GY. – HARANGI J. & MISKOLCZI M. (2000): BioTér 2.0 Program (Botanikai Hálótérképező Program) – kézirat
- DROVENIK, B. – PEKS, H. (1999): Catalogus Faunae. Carabiden der Balkanländer. Coleoptera. Carabidae. – In: Coleoptera. Schwanfelder Coleopterologische Mitteilungen, 15, Schwanfeld, 1–123.
- GUÉORGUIEV, B. V. – GUÉORGUIEV, V. B (1995): Catalogue of the ground-beetle of Bulgaria – Pensoft, Sofia-Moscow, 279 pp.
- HEGYESSY G. – SZÉL GY. (2002): A Mátra Múzeum bogárgyűjteménye, Carabidae (Coleoptera) – Folia Historico Naturalia Musei Matraensis **26**: 189-220.
- HORVATOVICH S. (1978): Adatok Dél-Dunántúl bogárfaunájához I. (Coleoptera: Cicindelidae, Carabidae) – A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve **22**: 45-55.
- HÜRKA, K (1996): Carabidae of the Czech and Slovak Republics – Kabourek, Zlín, 565 pp.
- JÁCH, M. A., KOMAREK, A., SCHILLHAMMER, H., SCHUH, R., & RÖBLER, G. (2001): Bemerkenswerte Käferfunde aus Österreich (Coleoptera) – Koleopterologische Rundschau (Coleopterological Review) **71**: 217.
- KUTASI CS. (2000): Futóbogarak (Coleoptera: Carabidae) a Pannonhalmi Tájvédelmi Körzetből – Folia Musei Historico-naturalis Bakonyiensis **15 (1996)**: 93-100.

- KUTASI Cs. – MARKÓ V. & BALOG A., (2004): Species composition of carabid (Coleoptera: Carabidae) communities in apple and pear orchards in Hungary – *Acta Phytopathologica et Entomologica Hungarica* **39** (1-3): 71-89.
- LÖBL, I – SMETANA, A. (eds.) (2003): Catalogue of Palearctic Coleoptera. Volume 1. Archostemata – Myxophaga – Adepaga. – Apollo Books, Stenstrup, 819. p.
- NECULISEANU, Z. Z. – MATALIN, A. V. (2000): A Catalogue of the ground beetles of the Republic of Moldova (Insecta, Coleoptera: Carabidae). Pensoft, Sofia – Moscow, 164 pp.
- RETEZÁR I. – SZÉKELY K. (2005): Jelentés „A Bakony természeti képe” kutatási program részeként a Balaton-felvidéki NP jelenlegi területén kívül eső, védelemre javasolt területek Coleopterológiai kutatásáról 2005. évben – kézirat, Bakonyi Természettudományi Múzeum, adattár, 8 p.
- SCHAUBERGER, E. (1932): Zur Kenntnis der paläarktischen Harpalinen. (9. Beitrag). – *Koleopterologische Rundschau* **18**: 49–64.
- SCHWARZ-WAUBKE, M., SCHWARZ, M., GUSENLEITNER F., GUSENLEITNER, J., MALICKY, M., MALICKY-RUZICKA, H. & VOGTENHUBER, P. (2003): Insekten-Typen am Biologiezentrum Linz. Teil I – Beitr. Naturk. Oberösterreichs **12**: 407–450.
- SCIAKY, R. (1987): Revision del specie palearctiche occidentali del genere *Ophonus* Dejean, 1821. – *Memorie della Società Entomologica Italiana* **64** (1986): 29-120.
- SZÉL Gy. (1996): Rhysodidae, Cicindelidae and Carabidae (Coleoptera) from the Bükk National Park – *The Fauna of the Bükk National Park* 159-222. p.
- SZÉL Gy. – BÉRCES S. (2002): Carabidae (Coleoptera) from the Fertő-Hanság National Park – *The fauna of the Fertő-Hanság National Park*, 379-399. p.
- TALLÓSI B., SZÉL Gy., PURGER J. J. (2006): A Mecsek és környékének állasbogarai és futó bogarai (Coleoptera: Rhysodidae, Carabidae). – In: FAZEKAS, I. (ed.): *A Mecsek állatvilága I. (The fauna of the Mecsek Mts 1, Hungary.) Folia Comloensis* **15**: 51-114.
- WRASE, D. W. (2004): Harpalina. – In: FREUDE, H., HARDE, K. W., LOHSE, G. A. & KLAUSNITZER, B.: *Die Käfer Mitteleuropas. Bd. 2 Adepaga 1: Carabidae (Laufkäfer) – Spektrum-Verlag (Heidelberg/Berlin), 2. Auflage.*

A szerzők címe (Author's address):

Dr. KUTASI Csaba
Bakonyi Természettudományi Múzeum
H-8420 Zirc, Rákóczi tér 1-3.
entomologia@bakonymuseum.koznet.hu

Dr. SZÉL Győző
Magyar Természettudományi Múzeum Állattára
H-1088 Budapest, Baross u. 13.